

Лариса ЛУК'ЯНОВА

Методологічні аспекти розроблення стандартів, заснованих на компетенціях

Сучасні складні й суперечливі пошуки, спрямовані на утвердження української державності, осмислення реалій ХХІ століття, які слід розглядати у контексті соціальних трансформацій, потребують як усталених, так і нових підходів до визначення психолого-педагогічних закономірностей розвитку, формування й виховання особистості майбутнього фахівця. Вхідження України в Європейський простір, реалізація основних положень Концепції сталого розвитку, зростання вимог до рівня підготовки фахівців різних галузей виробництва та сфери послуг передбачають інтенсифікацію навчально-виховного процесу професійної школи. Відтак навчальні заклади покликані готувати конкурентоспроможного, компетентного, соціально зрілого, високопрофесійного та відповідального фахівця, здатного орієнтуватися і успішно працювати в сучасних соціально-економічних умовах.

Поступовий перехід економіки України на ринкові механізми свідчить про те, що молодь, яка здобула освіту в ПТНЗ, але не має достатньої професійної кваліфікації та практичного досвіду, відчуває суттєві труднощі в процесі адаптації до вимог ринку праці, оскільки в умовах ринкових відносин професійна підготовка не може гарантувати випускникам постійні робочі місця. Навчальні заклади не можуть забезпечити своїх випускників обсягом знань, достатніх не тільки на всю подальшу професійну діяльність, а й для

розв'язання різних життєвих ситуацій сьогодення. Крім того, інтенсивне зростання інформації, її постійне оновлення, що відбувається кожні 5 — 10 років, потребує поновлення знань задля відповідності зрослим економічним вимогам. Сучасні реалії спонукають до постійного навчання, перенавчання або підвищення кваліфікації.

Отже, ХХІ ст. привносить суттєві зміни у сукупність вимог до підготовки спеціаліста, його особистості, професійних якостей. Тобто для результатів освіти усе більшого значення набуває не тільки те, що знає майбутній спеціаліст, а й те, як він може діяти у конкретній ситуації. Водночас не можна не брати до уваги той факт, що сфера праці й сфера підготовки професійних кадрів не мають повного порозуміння як з окремих питань, так і зі спільної взаємодії в цілому. Це пояснюється тими суперечностями, які виникли внаслідок відсутності гнучких механізмів реагування професійної освіти на зміни, що відбуваються на ринку праці. Адже низка професій, які тривалий час були популярними, стрімко втрачає актуальність, проте, виникла гостра потреба в переорієнтації на нові уміння, у підвищенні індивідуальної відповідальності робітника за якість праці, підвищення рівня колективної взаємодії. Не можна не брати до уваги й такий факт, як спад масового виробництва, падіння попиту на некваліфіковану працю, натомість швидке впровадження автоматизованих систем управління виробництвом, а та-

кож зростаючий попит на абсолютно нові немасові професії.

Отже, питання підвищення ефективності і якості підготовки майбутніх фахівців в набули нагальності у сфері вітчизняної професійної освіти. У цих умовах особливо актуально постало питання щодо визначення конкретних механізмів, які здатні забезпечити підвищення якості підготовки конкурентоспроможних робітників. До цих механізмів передусім належать *професійні стандарти*, які визначають вимоги до змісту й умов праці, кваліфікації й компетенцій робітників за різними кваліфікаційними рівнями.

Так, зазначає В. Радкевич, позитивним моментом у зростанні якісних показників підготовки кадрів має стати впровадження державних стандартів професійної освіти нового покоління, наближених до європейських, а саме [3]:

- переорієнтувати навчальний процес на оволодіння професійними компетенціями;
- активно співпрацювати з роботодавцями, які визначатимуть вимоги до потрібних навичок і компетенцій;
- забезпечити гнучкість системи професійної освіти, яка швидко реагуватиме на потреби ринку праці;
- забезпечити дієздатність гнучкого механізму оцінювання навичок і корегування навчальних планів.

Професійний стандарт (ПС) — це багатофункціональний нормативний документ, який визначає систему показників у вигляді компетенцій для різних кваліфікаційних рівнів і дає змогу визначити ступінь відповідності професійної діяльності робітника вимогам виробництва (сфери послуг) [3]; детальна характеристика нормативних вимог до результатів і якості виконання робітниками трудових функцій в рамках конкретної професійної діяльності [2]. Вони містять разом з іншими даними найменування посад і відповідні їм кваліфікаційні та освітні рівні,

перелік конкретних посадових обов'язків (з точки зору знань, умінь і навичок), виконання яких дають змогу робітнику реалізувати трудові функції в межах його компетенції. ПС спрямовані на забезпечення професіоналізму особистості [1].

Із наведених визначень професійних стандартів для системи професійної освіти ключовим є поняття компетенцій, оскільки саме вимоги до компетенцій у тому вигляді, як вони формулюються у професійному стандарті, дають змогу створювати освітні програми відповідно до поточних і перспективних вимог сфери праці. Зв'язуючою ланкою між вимогами сфери праці й вимогами до освітніх програм, є компетенції.

Отже, професійний стандарт є ключовим механізмом саморегулювання ринку праці. Він представляє функціональний нормативний документ, що встановлює у межах конкретного виду (галузі) професійної діяльності:

- вимоги до змісту і якості праці;
- вимоги до умов здійснюваної трудової діяльності;
- рівень кваліфікації робітника;
- вимоги до професійної освіти і навчання, необхідні для відповідної кваліфікації.

Зараз проблема стандартів професійної освіти є дуже актуальною для більшості країн Європи і вирядується з урахуванням особливостей економічного розвитку та національних традицій. У світі немає уніфікованої методики розроблення професійних стандартів. Майже в кожній країні існує інституція, що здійснює стандартизацію професії. Відсутня єдина термінологія щодо професійного стандарту. Так, у Великій Британії їх називають «національними професійними стандартами», у Франції — «професійними референціями», а в Німеччині — «порядком навчання».

Щодо методології розроблення стандартів. У науці під методологічним підходом розуміють комплекс ідей, прийомів і засобів, що

використовуються в процесі пізнання або перетворення певного об'єкта природної чи соціальної дійсності. Методологізація, за Г. Щедровицьким, — це тенденція до трансформації будь-якої теорії в метод, перетворення знань про «об'єкт в теорії» в систему принципів набуття, прирощення знань.

Питання методології стандартизації досліджував А. Субетто. Викладені ним «основи нормології і стандартології освіти» усвідомлюються педагогічним загалом у контексті методології управління якістю освіти. На думку вченого, методологія стандартизації спирається на системологію (системна методологія), системогенетику (системогенетична методологія), теорію проектування систем (оргпроекування), теорію інваріантів, теорію стандартології, теорію параметризації (параметричних рядів).

Так, А. Субетто вважає, що методологія стандартизації має включати:

- мету стандартизації, її місце у загальному сенсі управління якістю;
- об'єкти стандартизації;
- адресність стандартів;
- співвідношення сумісності, співвіднесення з іічшими блоками законодавчо-нормативної бази і стандартів;
- тип стандартів і системну організацію стандартів;
- структуру стандартів як об'єкта розроблення;
- загальні принципи стандартизації й процесів її підтримання та оновлення;
- функції стандартів;
- механізми реалізації стандартів.

Вчений сформулював принципи стандартизації як важливий компонент методології:

- ^ всезагальності управління якістю;
- ^ організації системи стандартів;
- ^ наступності;
- ^ циклічності розвитку стандартів;

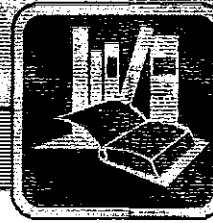
гнучкості й адаптивності системи стандартів;

- ^ модульної організації;
- ^ сумісності стандартів, що регламентують «якість функціонування систем» [4].

Методологія стандартизації також має враховувати методологію проектування стандартів, застосування конкурсних механізмів, технології досягнення консенсусу проєктувальників стандарту. Спираючись на ці та інші фундаментальні положення загальної методології, методології професійної педагогіки, доцільно спочатку створити алгоритм розробки професійних стандартів, заснованих на компетенціях. Водночас, розробники стандартів мають керуватися положеннями про те, що будь-який стандарт є рухливим і динамічним, фіксує лише зовнішні й внутрішні детермінуючі чинники, які певним чином впливають на оцінювання результативності цілеспрямованої діяльності суб'єкта стандартизації.

Розроблення професійних стандартів ґрунтується на таких принципах:

- урахування особливостей постіндустріального суспільства, що характеризується зростом невизначеності і прискоренням темпів техногенних змін, швидкими змінами вимог ринків праці і споживачів, а також змінами в організації праці й організаційній культурі, що викликає зміни вимог до робітників, зокрема ршню їх адаптивності, орієнтованості на постійне навчання й самоудосконалення;
- урахування міжнародних тенденцій в галузі розроблення професійних стандартів;
- вимірюваність вимог, визначених у стандарті, єдині критерії формулювання цих вимог;
- визначення у стандартах тільки основних трудових функцій за галузями професійної діяльності;
- основа професійного стандарту — взірці кращої практики, тобто досвід успішних підприємств і організацій, які є лідерами в галузі й орієнтовані на майбутнє, конку-

рентоспроможність на національному і світовому рівнях, а також вимоги до якісного виконання трудових функцій.

Процедура розроблення професійного стандарту заснована на методі функціонального аналізу, зокрема, на виявленні функцій, які мають виконуватися в кожній конкретній галузі професійної діяльності, а не в описі того, хто їх виконує (аналіз трудової діяльності, непосадових обов'язків).

Функціональний аналіз — це опис трудової діяльності через її функції і результати. Перевага такого підходу полягає в тому, що він дає змогу оперативного враховувати зміни в технологіях і організації праці на регіональних ринках праці, де у подальшому працюватимуть випускники професійних навчальних закладів. Безпосередньо функціональний аналіз розпочинається із встановлення вимог роботодавців до стандартів діяльності у межах конкретної професійної галузі (професії) з метою виявлення реальних і перспективних вимог галузі до різних категорій робітників. Цей етап функціонального аналізу називається «аналіз потреб в уміннях».

Під вимогами роботодавців розуміють їх очікування щодо компетенцій робітників конкретної професії та конкретного посадового рівня. Педагогічні працівники ПТНЗ повинні мати чіткі уявлення про те, для яких конкретних видів робіт/професійної діяльності вони здійснюють підготовку, а не просто готувати уніфікованих робітників, які мають певні компетенції, частина з яких може бути вже застарілою. Після визначення функцій, тобто реальних дій, що виконуються робітником певної професії різних рівнів кваліфікації, й тих компетенцій, які необхідні для

виконання цієї професійної діяльності, складається так звана функціональна карта. Виявлені функції у подальшому стануть основою розроблення професійного стандарту і у підсумку — програми навчання, оскільки вони й становлять сукупність компетенцій робітника як результат навчання.

Аналіз потреб в уміннях є початковим етапом тривалого циклу розроблення і реалізації професійних стандартів, надалі освітніх стандартів, модульних програм, заснованих на компетенціях, який завершується оцінюванням викладання модуля. Цей процес супроводжується оновленням і корекцією модулів залежно від досягнутих результатів. Тобто має місце постійний циклічний процес розвитку, спрямований на визначення нових потреб у навчанні й оновленні змісту навчання.

У процесі розроблення навчальних програм одиниці стандарту трансформуються в модулі навчання. При цьому кожний модуль передбачає формування усіх трьох груп компетенцій, пов'язаних із виконанням конкретної трудової функції, центральною з яких є професійна компетенція.

Отже, переведення професійного стандарту в освітній відбувається в результаті відбору і комбінування одиниць професійного стандарту, які віддзеркалюються в освітньому стандарті у вигляді розділів професійних модулів.

Водночас розроблення освітніх стандартів і освітніх програм потребує урахування певних позицій:

1. Оскільки одиниці професійного стандарту описано дуже ретельно, у процесі їх відбору для освітнього стандарту й формування модульних освітніх програм, заснованих на компетенціях, може виникнути потреба об'єднання

декількох одиниць професійного стандарту в рамках розділу професійного модуля.

2. У процесі формування освітнього стандарту і освітнього модуля конкретні функції слід групувати як обов'язкові (забезпечують можливість спеціалізації) і варіативні.

3. Окремі функції, що містяться у професійному стандарті, опановуються у межах програм додаткової професійної освіти або на робочому місці. Ці функції передбачають розширення і поглиблення обсягу кваліфікації у межах одного й того самого кваліфікаційного рівня.

Така методика створює можливість розробляти професійні стандарти з ретельною характеристикою вимірюваних нормативних вимог до результату та якості виконання робітниками трудових функцій у рамках конкретної галузі професійної діяльності.

і л г к р А Т У Р Л

1. Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010 — 2020 р.) (Проект) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу 19.10.09: <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2009/proekt2010_2>. — Загол. з екрану. — Мова укр.

2. Паршина Н. П. Національна рамка кваліфікацій та ДСПТО, заснованих на компетенціях: [Електронний ресурс]. — Режим доступу 09.11.09: <http://www.mon.gov.ua/education/prof-tech/topic/>. — Загол. з екрану. — Мова укр.

3. Радкевич В. А. Возможности использования модулей трудовых навыков в условиях внедрения национальных профессиональных стандартов: [Електронний ресурс]. — Режим доступу 12.10.08: <<http://www.google.com.ua/search>>. — Загол. з екрану. — Мова рос.

4. Субетто А. И. Введение в нормологию и стандартологию образования. — СПб., М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, КГУ им. Н. А. Некрасова, Крестьянский государственный университет им. Кирилла и Мефодия, 2001.

У ВАК України

Науково-методичний журнал «Професійно-технічна освіта» затверджено Президією ВАК України як наукове фахове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з галузі «Психологічні науки» (Постанова від 11.10.2000 р. № 1-03/08, Перелік №6).